

סוגיה טז: תעניות ציבור (4): מריעין בחצוצרות

*

רקע

בסוגייתנו נאמר שמריעין בשופרות ואילו בגמ' במסכת ראש השנה נאמר שמריעין בחצוצרות. נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה בין הסוגיות.

מקורות

א. יד. "מה אלו יתירות על הראשונות אלא שבאלו מתריעין...וקרי לה התרעה ש"מ" ראש השנה כו: משנה

ראש השנה כז. "רב פפא בר שמאול סבר למיעבד עובדא כמתניתין... אבל בעלמא לא"
 ב. רשב"א ראש השנה כז. ד"ה
 ר"ן ד: באלפס ד"ה גרסי'
 רמב"ם הל' תעניות פ"א הל' א-ד
 ג. שו"ע סי' תקעה סע' ד

חידושי הרשב"א מסכת ראש השנה כז. ד"ה תניא נמי הכי

תניא נמי הכי מקום שיש שופר אין חצוצרות מקום שיש חצוצרות אין שופר. פרש"י ז"ל מקום שיש שופר כגון ר"ה ויובל, מקום שיש חצוצרות כגון תעניות וכן פירשו רוב המפרשים. וכתב הרב בעל המאור ז"ל ואני תמה ממה שראיתי בתשובת הגאונים ז"ל נהגו לתקוע בתעניות בשופר ולפי משנה זו נראה לנו שאין לנו לתקוע בתעניות בגבולין אלא בחצוצרות. והראב"ד ז"ל הוסיף בה קושיא במס' תענית בפ' כיצד [יד]. מדאמרינן התם כמה מתריעין בשופר והכא אמרינן בחצוצרות, ותירץ דהכא בתקיעות שבסוף כל ברכה וברכה משש הברכות שמוסיפין ואותן תקיעות והרעות היו בחצוצרות וההיא הרעה שאמרו בפ' כיצד שהיא בשופר היא הרעה שלא בשעת הברכות אלא בשעה שמרבין בתפלה ותחנונים, והיינו דאיכא מאן דאמר התם דאין מתריעין אלא בפה והכא תנינן בהדיא בתעניות בשל כפופים, אבל מ"מ כך נהגו בכל מקום כמנהגן של גאונים ז"ל ומנהגן תורה היא, ומצאתי סעד לדבריהם מן הירושלמי דגרסינן התם בשמעתין דהכא קומי ר' יהושע תקעון בתעניתא, ר' יוסה בעא ויתקעון קומיה בחצוצרתא, ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש ואין חצוצרות בגבולין. ונראה שיש חסרון בנוסחת הירושלמי וכך היא קומי ר' יהושע תקעון בתעניתא בשופר, אלמא בגבולין בתענית בשופר היו תוקעין ואין חצוצרות לעולם בתענית אלא במקדש. ולפי זה הא דקתני מקום שיש חצוצרות אין שופר היינו בשעת מלחמה כדכתיב והרעותם בחצוצרות. אח"כ מצאתי כך לרמב"ן נ"ר בליקוטיו. ועוד אפשר לי לומר דהא דתניא מקום שיש שופר וכו' לאו עכובא הוא לתעניות שלא יהא אלא בחצוצרות אלא לומר שאין תוקעין בגבולין בשנים בשופר וחצוצרות אלא באחד מהן, והילכך בר"ה ויובל שיש שופר על כל פנים בגבולין שמצות היום מן התורה בשופר אין חצוצרות, ובתעניות אם יש שם חצוצרות אין שופר ואם יש שם שופר אין חצוצרות, ולא שיהא החיוב על כל פנים בתעניות בגבולין בחצוצרות אלא שלא יהו שם שופר וחצוצרות. והא דמקשה בירושלמי ויתקעון קומיה בחצוצרתא חצוצרתא עם השופר קאמר

וא"ל דמתניתא תני כן דאין חצוצרות בגבולין כלומר במקום שיש שופר וכל שהוא תוקע בשופר בגבולין בין בחובה כראש השנה ויובל בין בבחירה כתעניות שאלו רצה לתקוע בזה או בזה עושה ותקע בשופר לא יביא לשם חצוצרות, וההיא ברייתא דמייתי התם בירושלמי היא היא ברייתא דמייתי הכא. ומעתה בגבולין שהנהיגו בשופר שהוא יותר מצוי הרשות כידן ובלבד שלא יביאו שם חצוצרות כנ"ל.

הסבר הסוגיה

"במאי מתריעין רב יהודה אמר בשופרות ורב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר בעננו".
[גמ' יד.]

המשנה אומרת ששבע תעניות אחרות יתרות על שש התעניות הראשונות שבהן מתריעין ונועלים את החנויות. הגמ' מביאה מחלוקת אמוראים האם מתריעין בהן בשופרות או שמתריעין בפה, בצעקת "עננו אבינו עננו, עננו א-להי אברהם עננו..." מסבירה הגמ' שכולי עלמא מודים שניתן וראוי להתריע בשופר, מחלוקתם האם זעקה בפה מוגדרת כהתרעה, וניתן לצאת בה ידי חובה.

סוגייתנו צריכה עיון, שהרי משנה מפורשת במסכת ראש השנה [כו:], שאין מריעין לא בפה ולא בשופר אלא בחצוצרה: "ובתעניות... שופר מקצר וחצוצרות מאריכות שמצות היום בחצוצרות". הגמ' [שם כז.] מבארת, שדין המשנה נאמר רק בבית המקדש שנאמר בו "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'", אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות אין שופר מקום שיש שופר אין חצוצרות.

נחלקו הראשונים בתירוץ הסתירה בין שתי הסוגיות:

הראב"ד [מובא ברשב"א ר"ה כז. ד"ה תניא נמי הכי, וברשב"א יב: ד"ה ומה אלו יתרות] מתרץ שיש שני סוגי התרעות, התרעה אחת בתוך התפילה על סדר שש הברכות שמוסיפים בתפילת תענית [משנה טו:], והתרעה אחת לאחר התפילה. המשנה במסכת ראש השנה עוסקת בהתרעה הראשונה, שהיא בחצוצרות, וסוגייתנו עוסקת בהתרעה השניה, שבה נחלקו האם בשופר או בפה.

הרשב"א [ר"ה כז. ד"ה תניא נמי הכי] מתרץ שבמדינה אין הקפדה וניתן להתריע או בשופר או בחצוצרה, ההקפדה רק שלא להתריע גם בשופר וגם בחצוצרה, כהתרעה שמתריעין במקדש.

הר"ן [ד: באלפס ד"ה גרסי] מתרץ, שדברי הגמ' במסכת ראש השנה "אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות אין שופר" אינם מתייחסים לתעניות אלא למלחמה, כיוון שמריעין בחצוצרות רק בכינוס של כל עם ישראל. בתעניות שאין בהן כינוס של כל עם ישראל מריעין בשופר בלבד.

מהרמב"ם משמע שיש לו שיטה רביעית. הרמב"ם [הל' תעניות פ"א ה"א] פוסק ש"מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור", הרמב"ם מביא שמריעין בחצוצרות ואינו מזכיר שופרות כלל. מפרש המגיד משנה [שם] שהגמ' המזכירה

שופר מתייחסת לבית המקדש, אבל במדינה מריעין בחצוצרות בלבד [עיין בדבריו המרחיבים את ההסבר].

סיכום

נחלקו הראשונים כיצד מתריעין בתעניות:

הראב"ד סובר שבברכות מתריעין בחצוצרה, ואחר הברכות בשופר. הרשב"א סובר שמתריעין או בחצוצרה או בשופר. ר"ן סובר שמתריעין בשופר בלבד. הרמב"ם סובר שמתריעין בחצוצרה בלבד.

הלכה

השו"ע [סי' תקעה סע' ד] פוסק שמתריעין בשופר.